

Teoretyczne i metodologiczne aspekty systemów wartości osób z niepełnosprawnością

Theoretical and methodological aspects of the value-systems of the disabled people

Numer DOI: 10.2478/v10109-010-0078-8

Krzysztof Pezdek¹, Wojciech Doliński²

¹ Wydział Fizjoterapii, Katedra Podstaw Fizjoterapii, Zakład Filozofii i Socjologii AWF we Wrocławiu
Department of Philosophy and Sociology, Chair of Physiotherapy Foundations, Faculty of Physiotherapy,
University School of Physical Education in Wrocław

² Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Zakład Socjologii Edukacji Uniwersytetu Wrocławskiego
Department of Sociology of Education, Institute of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Wrocław

Streszczenie:

Systemy wartości osób z niepełnosprawnością odwzorowują ich funkcjonowanie, uwzględniające nie tylko uwarunkowania psychofizyczne, ale również determinanty społeczno-kulturowe. Badania struktury tych systemów mogą być prowadzone pod względem rodzaju, miejsca, treści poszczególnych wartości, a także ich funkcji. Najbardziej adekwatną metodą w tego typu badaniach jest metoda biograficzna, która pozwala uchwycić znaczną ilość różnorodnych doświadczeń osobistych, wchodzących w sieć relacji, zależności oraz oddziaływań wzajemnych między składnikami systemu, jak i systemem jako całością. Badania systemów wartości osób z niepełnosprawnością mogą poprawić funkcjonowanie samych niepełnosprawnych, jak i ich relacje z innymi jednostkami oraz instytucjami społecznymi.

Słowa kluczowe: systemy wartości, osoby niepełnosprawne, metoda biograficzna.

Abstract:

The systems of values of people with disability reflect their entire functioning which takes into account not only psychophysical conditions but also socio-cultural determinants. Research into the structure of those systems can be carried out with regard to the kind, place and content of the values in question as well as their function. The most adequate method in this kind of research is biographical method, which allows one to capture a significant number of various personal experiences inscribed into a net of relationships, dependencies and mutual influences among the parts of the system as well as between the parts and the system as the whole. Research into the systems of values of the people with disability could improve the functioning of the disabled themselves and their relations with other individuals and social institutions.

Key words: systems of values, disabled people, biographical method.

Badanie systemów aksjologicznych osób z niepełnosprawnością wydaje się konieczne co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, można w ten sposób uzyskać wiedzę o autentycznych potrzebach niepełnosprawnych, ich przekonaniach, a także pragnieniach, co z pewnością może im samym ułatwić zrozumienie kreowanego przez nich obrazu rzeczywistości oraz własnego w nim miejsca. Po drugie, wiedzę tę można wykorzystać w poprawianiu relacji z osobami z niepełnosprawnością na wielu płaszczyznach ich funkcjonowania. Może to być płaszczyzna prywatna, wyznaczona przez takie relacje, jak niepełnosprawny-rodzina, niepełnosprawny-przyjaciele. Jednakże może to być także sfera instytucjonalna, określona przez takie relacje, jak niepełnosprawny-szkoła, niepełnosprawny-praca, niepełnosprawny-służba zdrowia, niepełnosprawny-kościół itd. Adekwatne ujęcie powyższych relacji wymaga uwzględnienia w badaniach wielu uwarunkowań, m.in. psychologicznych, architektonicznych, ekonomicznych, transportowych, prawnych. Dlatego, też kreśląc systemy aksjologiczne osób z nie-

The research into axiological systems of the disabled people seems a necessity for at least two reasons. Firstly, in this way one can gain true knowledge of the needs, beliefs and expectations of the disabled that may help them understand the image of reality they have created and find their place in it. Secondly, this knowledge may be utilized for improvement of relations with the disabled at various levels of their functioning – for instance, private relations such as disabled-family or disabled-friends. Yet there are other types of relations that may be improved in this way – the disabled-school, the disabled-work, the disabled-health service, the disabled-church etc. In the research, the proper understanding of those relations requires embracing various conditions of psychological, architectural, economic, transport and legal nature. Therefore, while describing the axiological systems of the disabled it is possible to perform a holistic assessment of their functioning taking into account psychophysical and socio-cultural conditions. Research into the structure of those systems can be carried out with regard to

pełnosprawnością, możliwe jest dokonanie całościowej oceny ich funkcjonowania, uwzględniającej nie tylko uwarunkowania psychofizyczne, ale również determinanty społeczno-kulturowe. Możliwe staje się ukazanie struktury systemów aksjologicznych pod względem rodzaju, miejsca i treści poszczególnych wartości, a także ich funkcji.

Celem artykułu jest, po pierwsze, zaprezentowanie wybranych teoretycznych aspektów systemów wartości, które, naszym zdaniem, powinno się wziąć pod uwagę, jako swój punkt wyjścia, w badaniach aksjologii osób z niepełnosprawnością. Nie będzie to prezentacja jednej bądź kilku teorii wartości, które zostały opisane w literaturze przedmiotu. Dokonujemy zatem wyboru tych teoretycznych aspektów, bez uwzględnienia których badanie takie byłoby, naszym zdaniem, bezzasadne. Po drugie, prezentujemy metodę biograficzną jako najbardziej adekwatną metodę w tego typu badaniach. I po trzecie, przedstawiamy praktyczne zastosowania badań nad systemami wartości osób z niepełnosprawnością, które, według nas, z pewnością wpływają na poprawę funkcjonowania samych niepełnosprawnych, jak i ich relacji z innymi jednostkami oraz instytucjami społecznymi.

Uczeni zajmujący się wartościami zwracają uwagę na fakt, iż stanowią one przedmiot ulotny i niedający się ująć w ramy komplementarnej definicji. Jak twierdzi Tatarkiewicz wartość „zdaje się oznaczać swoiste, proste, nierozkładalne zjawisko, *ein Urphänomen* – jak mówią Niemcy. Podobnie jak wyrazy „być” czy „świadomość” [1]. Z tej perspektywy nie ma większego sensu podawanie definicji wartości, gdyż będzie ona jedną z wielu niekompletnych i najprawdopodobniej jej autor zastąpi w niej wyraz „wartość” innym, podobnym znaczeniowo wyrazem, bądź też będzie opisywał wartość jako własność rzeczy, „która czyni, iż lepiej jest, by rzecz ta była, niż by nie była, bądź też mówi, że wartość jest tą własnością rzeczy, ze względu na którą chcemy tę rzecz mieć, ze względu na którą jest nam ona potrzebna” [1]. Z perspektywy naszych rozważań wystarczy stwierdzić, w ślad za Tatarkiewiczem, że istnieją dwa rodzaje wartości – własne i pochodne [1]. Otóż te pierwsze w literaturze przedmiotu zwykło się także nazywać wartościami ostatecznymi, absolutnymi, finalnymi czy autotelicznymi. Wartość w tym wypadku tkwi w samym obiekcie, który ze względu na nią jest wartościowy bądź staje się pożądanym. Natomiast wartości pochodne zwane są także instrumentalnymi, relatywnymi bądź użytecznymi. Wartości tego typu są wykorzystywane w osiąganiu wartości własnych (ostatecznych, absolutnych, finalnych, autotelicznych).

W rozważaniach dotyczących wartości istotne wydaje się zwrócenie uwagi na fakt, że nie istnieją one jako byty w pełni autonomiczne, lecz tworzą koherentne i ustrukturowane systemy (względnie zamknięte i względnie otwarte), które nieustannie wymieniają energię, materię oraz informację ze swoimi składnikami oraz otoczeniem zewnętrznym – innymi systemami [2]. Ich podsystemy i elementy są niejednorodne zarówno pod względem rodzaju, formy, jak i treści. Stąd też wartości mogą przybierać formę przedmiotów, idei, motywacji, celów, stanów fizycznych, psychicznych itd. [3-5]. Z kolei pod względem treści badacze najczęściej wyróżniają wartości witalne, hedonistyczne, utylitarne, ekonomiczne, materialne, społeczne, poznawcze, religijne, kulturowe, moralne, duchowe i in. Podział wartości ze względu na treść sprawia, że badacze próbują tworzyć ich swoiste hierarchie [6, 7]. Z perspektywy systemów hierarchizacja polega na pionowym wiązaniu elementów systemu, wskutek czego składniki niższego rzędu wchodzą w relację ze składnikami wyższego rzędu [2]. Jeżeli zaś chodzi o systemy wartości konkretnych osób bądź grup społecznych, określenie składników niższego i wyższego rzędu wydaje się niezwykle trudne. Wynika to z faktu, iż zasadniczą właściwością ewoluujących jednostek, grup społecznych oraz ich

the kind, place and content of the values in question as well as their function.

The aim of this paper is, first, presenting the selected theoretical aspects of the value-systems, which, in our opinion, should be taken into account as a starting point for research on axiology of the disabled people. This article is not a presentation of one or more theories of value-systems that have been described in the available literature of the subject. Thus, we choose only those theoretical aspects, which we consider to be crucial for our research. Secondly, we present the biographic method as the most adequate one for performing this kind of studies. And thirdly, we present the practical applications of the research on value-systems of the disabled, which in our opinion improve functioning of the disabled and their relations with other individuals and social institutions.

Scientists studying values often underline the elusive character of values, which cannot be put into a framework of complementary definition. W. Tatarkiewicz about values: “a value is a simple, specific, indecomposable phenomenon, *ein Urphänomen* – as Germans say. Similarly as the word “being” or “consciousness” [1]. From this perspective, there is no greater sense in giving a definition of value, as it will be one of many incomplete definitions and most probably its author will replace the word “value” with other semantically similar word or will try to describe value as a property of an object, “which makes it better that the object exists than if it would not exist or says that the value is a property of an object that makes us want that object or because of which we need it” [1]. From the point of view of our considerations it is sufficient to say that, following Tatarkiewicz, there are two kinds of values – autotelic and derivative [1]. The absolute values are also called as final, definite or absolute. In this case, the value is within the object and it is the reason it is being wanted or needed. The derivative values are also called instrumental, relative or utilitarian. Values of that kind are used for achieving the autotelic values (definite, absolute, final or ultimate).

It seems justified to underline the fact that values do not exist as fully autonomous units, yet they create coherent and structured systems (relatively closed or relatively open), which continuously exchange energy, matter and information between their elements and with the external environment – the other systems [2]. Their subsystems and elements are heterogeneous in terms of kind, form and content. Thus, values can take on forms of objects, ideas, motivations, goals, physical or psychic states etc. [3-5]. In terms of content, the researchers distinguish the following types of values: vital, hedonistic, utilitarian, economic, material, social, cognitive, religious, cultural, moral, spiritual etc. Content-based division of values invites the researchers to create specific hierarchies of values [6, 7]. From a systemic point of view, hierarchization consists in a vertical connection of the elements of the system and as a result the low rank elements come into relation with the higher rank elements [2]. When it comes to studying value-systems of particular individuals or social groups, determining the ranking order of the elements becomes a great difficulty. It happens so, as the value-systems, just as the individuals or social groups they belong to, evolve and are characterized by dynamics and variability, while the established hierarchy is constant and static. Therefore, every attempt of hierarchization of values of particular individuals or social groups is, in certain degree, conventional and declaratory and does not reflect the entire experience or practice. A declaration of a particular hierarchy of values, which is, to a certain degree, a hypothetical construction, is different to the assumption of a given hierarchy in practice, where the declared values do not have to be situated higher in the rank than the values shown in practice [8]. From a

systemów wartości jest dynamika i zmienność, natomiast cechą utworzonej hierarchii jest stateczność i niezmiennosc. Stąd też każda próba hierarchizacji wartości konkretnej jednostki lub grup społecznych jest do pewnego stopnia umowna i deklaracyjna, nie zawsze więc w pełni oddaje określoną praktykę czy doświadczenie. Czymś innym jest bowiem deklaracja określonej hierarchii wartości, która jest konstrukcją do pewnego stopnia hipotetyczną, a czym innym przyjmowanie określonej hierarchii w działaniu, gdzie wartości deklarowane wcale nie muszą być usytuowane wyżej, niż wartości ukazane w praktyce [8]. W ujęciu systemowym istotny wydaje się raczej fakt, iż treść poszczególnych wartości jest zależna od miejsca, jakie zajmują one w systemie. Jeżeli jest to miejsce centralne, tzn. że wartość wchodzi w relacje, oddziaływania i wzajemne zależności (bezpośrednie i pośrednie) z wieloma innymi wartościami, wpływając na ich treść, co z kolei kształtuje postawy jednostek czy grup społecznych. Jeżeli zaś wartość zajmuje miejsce peryferyjne, tzn. że relacje, oddziaływania i wzajemne zależności z innymi wartościami nie są na tyle silne, aby wpływały na zmianę ich treści, a więc także na postawy i zachowania jednostek czy grup społecznych. W proponowanej przez nas perspektywie systemy wartości należy badać przede wszystkim w ujęciu praktycznym, uwzględniając uwarunkowania czasoprzestrzenne jednostek oraz grup społecznych, będących ich nosicielami. Należy je zatem traktować raczej jako systemy względnie zamknięte, których dynamiczność odpowiada za nieustanne modyfikacje, wpływając na zmianę rodzaju, formy, treści, miejsca i funkcji poszczególnych wartości.

Systemy wartości mogą być rozpatrywane zarówno od strony przedmiotowej – właściwości systemowych, jak i podmiotowej – osoby, grupy, instytucji, społeczeństwa itd. Nie ulega bowiem wątpliwości, że funkcjonowanie owych podmiotów zdeterminowane jest przez system wartości, który stanowi płaszczyznę określania potrzeb, wyborów, ocen czy też celów. Należy jednak pamiętać, iż w ujęciu świeckim definicja osoby znacznie się różni od jej ujęcia religijnego. Otóż w koncepcjach świeckich osoba to człowiek, który jest racjonalny, świadomy oraz autonomiczny [9, 10]. Dlatego też niemowlęta i dorośli cierpiący na trwałe zaburzenia świadomości nie są osobami. Natomiast dla wyznawców np. kościoła katolickiego człowiek staje się osobą już w chwili poczęcia. Dlatego też takie właściwości, jak racjonalność, świadomość oraz autonomię posiada on w rozumieniu potencjalnym [11]. Ponieważ rozważania nasze dotyczą systemu wartości osób w ujęciu świeckim, toteż traktujemy je jako jednostki racjonalne, świadome oraz autonomiczne aktualnie a nie potencjalnie, jak ma to miejsce m.in. w katolicyzmie.

W życiu każdej osoby systemy wartości realizują niezwykle istotne funkcje. Badacze najczęściej wymieniają funkcję poznawczą, motywacyjną, oceniającą oraz ekspresywną [4]. Otóż wiedza na temat systemu wartości jest podstawowym źródłem informacji osoby z niepełnosprawnością o rzeczywistości oraz sobie samej. Na podstawie tej wiedzy jednostka poznaje swoją sytuację, ale także motywuje się do podjęcia określonych decyzji. Z kolei dzięki funkcji oceniającej konsekwencje własnych działań poddaje wnikliwej ocenie, konfrontując je z własnym systemem aksjologicznym oraz z systemem przyjętym przez grupy społeczne, np. rodzinę, klub sportowy. Natomiast dzięki funkcji ekspresywnej niepełnosprawni mogą wyrażać swoje emocje towarzyszące określonym przekonaniom, pragnieniom oraz celom. Obserwując te emocje także inne osoby natychmiast są w stanie ocenić, czy podjęte działania sprawiają jednostce satysfakcję, czy też prowadzą do frustracji i stresu. Tak więc dla osób działających systemy przedstawiają swoisty obraz tego, co być powinno. Obraz ten jest nieustannie konfrontowany z tym, co jest, motywując do podejmowania określonych decyzji, ich korygowania, wyzna-

systemic perspective, it is more significant that the content of particular values is dependent on the place they have in the system. If it is the central place, it means that the value comes into relations and interactions (direct and indirect) with many other values affecting their content, which in turn shapes the attitudes of the individuals or social groups. If a value holds a peripheral place, it means that the relations and interactions with other values are not strong enough to force the change of their content or shape the attitudes or behaviour of individuals or social groups. In the perspective we have put forward, the value-systems should be approached from a practical point of view, taking into account the time-spatial factors and conditions of individuals or social groups, to whom the systems belong. Therefore, those systems should be treated as relatively closed, whose dynamics is responsible for continuous modifications affecting the change of the kind, form, place and functions of particular values.

Value-systems can be analysed from two perspectives: objective – the properties of the system and subjective – individual, group, institution, society characteristics etc. Undoubtedly, the functioning of individuals (subjects) is determined by the system of values, which defines the needs, choices, opinions or goals. However, one should remember the secular definition of an individual is significantly different from its religious equivalent. In secular understanding, a person is an individual, who is rational, conscious and autonomous [9, 10]. And thus, babies and adults who suffer from permanent loss consciousness are not considered persons. For Catholics, a human becomes a person at moment of conception. Therefore, such qualities as rationality, consciousness or autonomy are potentially available for every human being [11]. Since our considerations concern the secular perspective of the value-systems, we treat individuals as rational, conscious and autonomous in real time as opposed to the potential approach practised in Catholicism.

Value-systems have an enormously important role to play in the life of every individual. Scholars most often mention its cognitive, motivational, evaluative and expressive functions [4]. The knowledge of the value-system is the basic source of information of the disabled person about the reality and themselves. Basing on this knowledge the individual recognizes its situation and becomes motivated to take particular decisions. Thanks to the evaluative function, the individual is capable of evaluating the consequences of its actions and confronting them with its own axiological system and the systems belonging to social groups such as the family or sports club. Thanks to the expressive function, the disabled can express emotions that accompany particular beliefs, needs or goals. Observing those emotions, other people are able to immediately assess if the actions taken are satisfactory for the individual or are they leading to stress and frustration. Thus, the systems of values present a specific image of what should be to the acting individuals. This image is continuously confronted with the actual state of matters, motivating the individual to take particular decisions, correct them, draw goals or express needs etc. In this case, we fully agree with R. Ingarden, who claims that the systems of values show a certain phenomenological image of reality, which the philosopher calls the world of human culture [12]. "This new reality, belonging to men, creates a sort of air for them that is necessary to give their lives a new meaning and significance, which in this way transforms every human deed and its role in the world because if those were meaningless, the human would not be able to accept its own existence" [12].

The above understanding shows that the axiological system draws broader boundaries for existence of persons, as within its range are the biological, psychological and so-

czania celów, wyrażania pragnień itd. W tym wypadku w pełni zgadzamy się z Ingardenem, który twierdzi, iż systemy wartości ukazują pewien fenomenologiczny obraz rzeczywistości, który filozof wprost nazywa światem kultury ludzkiej [12]. „Ta nowa rzeczywistość, przynależna do człowieka, tworzy dlań pewnego rodzaju atmosferę konieczną do nadania jego życiu nowego sensu i nowego znaczenia, które w ten sposób przekształca każdy jego czyn i całą jego rolę w świecie, iż gdyby były jego pozbawione, człowiek nie mógłby już zaakceptować swego własnego istnienia” [12].

W powyższym rozumieniu system aksjologiczny wyznacza najszersze granice egzystencji osób, ponieważ swym zasięgiem ujmuje środowisko biologiczne, psychologiczne oraz społeczno-kulturowe. Tak więc każdy świadomy niepełnosprawny, w zależności od stopnia upośledzenia oraz długości jego trwania, a także własnego statusu psychologiczno-społecznego, kreśli system aksjologiczny, odpowiednio sytuując w nim poszczególne wartości. Mogą się one wzajemnie uzupełniać i wzmacniać, ale też wykluczać i osłabiać, mogą wchodzić z sobą w sieć relacji, związków i wzajemnych zależności, ale mogą się też blokować, nie dopuszczając, aby zaistniały określone relacje, związki czy wzajemne zależności. I tak gdy osoba z niepełnosprawnością jest wierząca, to jej percepcję własnej sytuacji dodatkowo mogą kształtować wartości religijne. Mogą one być postrzegane w kategoriach własnych (ostatecznych, absolutnych, autotelicznych, finalnych). Wówczas stają się wartościami samymi w sobie, posiadającymi właściwości metafizyczne, imputujące nadnaturalną, boską moc. Mogą one swą mocą wspierać niepełnosprawnego w działaniu. Z drugiej jednak strony, mogą wyrażać pragnienia, których w konkretnym działaniu zrealizować nie można, ponieważ wykraczają one poza racjonalne przekonania jednostki. Stąd też wartości religijne mogą być traktowane jako centralne, tzn. podporządkowujące pozostałe wartości w systemie aksjologicznym, w dwóch wymiarach – pozytywnym oraz negatywnym. I tak kiedy wartości religijne działają budująco na jednostkę, powinno się je wzmacniać, ponieważ dzięki nim niepełnosprawny potrafi lepiej funkcjonować m.in. na płaszczyźnie życia prywatnego oraz instytucjonalnego. Kiedy zaś wartości te działają destruktywnie na jednostkę, powinno się je zmodyfikować, bądź nawet przeformułować, np. jako peryferyjne czy pochodne (instrumentalne, relatywne, użyteczne). Wówczas ich oddziaływanie na inne wartości będzie raczej słabe, dlatego też nie będą one wpływać w sposób znaczący na postawy osób. W takiej sytuacji wartości religijne można wykorzystać jako środek do realizacji jakiegoś celu. Na przykład, dzięki nim niepełnosprawny może uczęszczać na nabożeństwa kościelne, aby spotkać znajomych, porozmawiać, zaplanować jakieś wydarzenia, a nie przeżyć misterium religijne. Jednakże dla ateisty już sama myśl o Bogu może działać destruktywnie i demotywująco, dlatego też w tym wypadku wartości religijne są skutecznie blokowane, ale w ich miejsce mogą się pojawić np. wartości kulturowe bądź moralne. Tym niemniej identyfikacja systemu aksjologicznego poszczególnych osób pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy stwarza on dogodne warunki ich rozwoju, czy też rozwój ten blokuje. W tym kontekście rozwój jest ujmowany w ramach określonych warunków, w obrębie których ma miejsce praktyka społeczna oraz istnieje system wartości osoby bądź grup odniesienia. Dzięki temu można wzmacniać poszczególne relacje w systemie wartości lub też próbować je modyfikować, dostosowując do potrzeb oraz możliwości niepełnosprawnych.

Nie ulega wątpliwości, że system aksjologiczny osób z niepełnosprawnością w szczególności powinien być podatny na modyfikacje, zarówno pod względem rodzaju, formy, treści, miejsca, jak i funkcji wartości. Tylko wówczas można poszczególne wartości przeformułować w taki spo-

cio-cultural environments. Therefore, every conscious disabled person, depending on the degree of disability and its duration and their psycho-social status, creates their own axiological system ranking particular values within the system. Those values can complement and enhance as well as exclude and weaken one another. They can interact and come in to a network of relations, bonds, interdependencies as well as block out one another making certain bonds, relations or interdependencies impossible to achieve. And so if a disabled person is a believer then their perception of their actual condition may be additionally shaped by religious values, which may be perceived in absolute and definite categories. Then they become values on their own that have metaphysical qualities, imputing supernatural, godly powers. This power may help the disabled in their actions. On the other hand, they may express desires that cannot be realized in practice, as they go beyond the rational beliefs of an individual. Thus, the religious values can be treated as central, i.e. subordinating the other values in the axiological system in two dimensions – positive and negative. And so, when the religious values have an edifying influence on the individual they should be enhanced as thanks to them the disabled person can function better at level of private and institutional life. When those values have a destructive influence on the individual they should be reformed or even transformed to peripheral or derivative sphere (instrumental, relative, utilitarian). Only then their impact on the other values will become weaker and they will not affect the attitudes and behaviour of an individual in a significant way. In this kind of situation, religious values may be used as a means to achieve a particular goal. For instance, thanks to religious values a disabled person can attend services and take part in religious mystery, meet their friends and family there, talk to them and other people or plan some other meetings or events. However, for an atheist even thinking of God may be destructive and demotivating, and thus in this case the religious values are effectively blocked, but other kinds of values such as cultural or moral values can replace them. Nevertheless, the identification of axiological systems of individuals allows one to answer the question whether the system creates preferable conditions for individual's development or hampers it. In this context, one's development is determined by specific conditions in which the value-system functions as a social practice and can be referred to other value-systems of individuals or social groups. Thanks to this, particular relations within the value-system can be enhanced, modified and adjusted to the needs and abilities of the disabled people.

Undoubtedly, the axiological systems of the disabled individuals should be easy to adjust with regard to the kind, form, content and place. Only then, the individual values can be reformed in order to eliminate their depressing influence on the disabled, so that new kinds, forms, contents and functions enabling the disabled to discover new ways of self-fulfilment can be determined. The disabled person should be supported by other people and institutions in achieving this goal. Therefore, the knowledge on the systems of values of the disabled is indispensable, as it allows one to break medical, psychological, legal, architectural, urbanistic, transport, economic, educational and many other barriers.

We are convinced that the research based on biographical method (diary version) should be the methodological foundation of the practical axiological studies of the value-systems. As a consequence of using this method, we put much stress on biographical relations of the examined individuals. The additional value of this method lies in the fact that spoken stories hold qualities of therapeutic work and as such they can have a positive influence on the individual and

sób, aby nie oddziaływały one deprymująco na niepełnosprawnych, wręcz przeciwnie, aby zostały im wyznaczone nowe rodzaje, formy, treści, miejsca i funkcje, umożliwiające odkrywanie nieznanych wcześniej dróg samorealizacji. Jednakże w procesie tym niepełnosprawnych powinny wspierać także inne osoby oraz instytucje. Dlatego też niezbędna wydaje się wiedza na temat systemu wartości osób z niepełnosprawnością, ponieważ pozwala ona skuteczniej przełamywać bariery medyczne, psychologiczne, prawne, architektoniczne, urbanistyczne, architektoniczne, transportowe, ekonomiczne, edukacyjne i in.

Jesteśmy przekonani, że podstawę metodologicznego warsztatu praktycznych (uwikłanych w rzeczywiste działania na poziomie życia codziennego) badań aksjologicznych powinny stanowić badania oparte na metodzie biograficznej, w swej pamiętnikarskiej wersji. Konsekwencją przyjęcia takiej opcji metodologicznej jest położenie punktu ciężkości na biograficzne opowieści badanych. Jednakże dodatkową wartością takich właśnie badań jest przyznanie, że historie mówione noszą znamiona pracy terapeutycznej i jako takie mogą pozytywnie wpływać na jednostkowe i grupowe (rodzina, krąg przyjaciół) doświadczanie społecznej rzeczywistości. Wynika to z faktu, iż zarówno potoczne, jak i naukowe badanie wartości jest głęboko zakorzenione w procesach tożsamościowych osób, które to procesy najlepiej ujawniają się w porównawczej analizie warstwy faktograficznej i interpretacyjnej każdej opowieści bądź biografii. Owo porównywanie w schematach potocznych i naukowych, choć nie we wszystkich aspektach [13, 14], kieruje się nieco innymi zasadami, jednak ze względu na pożądaną cel łączy je zakorzenienie w społecznej praktyce oraz potrzeba poczucia przewidywalności świata relacji międzyludzkich i związanej z tym strategią (strategiami) działania w owych relacjach.

Dla badacza biografia jest dokumentem osobistego, świadomego życia autora, wyrazem jego subiektywnych doświadczeń. Jak wszelkie ludzkie wypowiedzi ma ona roszczenia do obiektywności naukowej przez zakotwiczenie, ugruntowanie opowieści w obiektywnych cechach społecznego środowiska, w tym wypadku osób z niepełnosprawnością [15]. Bezpośrednia wartość biografii, jako dokumentu życiowego, wynika stąd, że wyraża ona znaczną ilość różnorodnych, często powiązanych doświadczeń osobistych, które wchodząc w sieć relacji, zależności oraz oddziaływań wzajemnych, stanowią swoistą systemową całość, mikrokosmos [15]. Umożliwia to badaczowi lepsze ich zrozumienie, a także kontrolę i analizę, niż gdy ma do czynienia z poszczególnymi, odosobnionymi wypowiedziami, jak w przypadku kwestionariusza wywiadu lub kwestionariusza ankiety. Tego typu wypowiedzi często nie mają bezpośredniego związku z określonymi w czasie i przestrzeni sytuacjami, w których brały udział zapamiętane osoby.

Reinterpretacja biografii ma miejsce zarówno w aspekcie właściwości systemowych, ukierunkowanych na życie jej autora, jak i na kontekstowo uwarunkowane sytuacje, w których on funkcjonuje. Człowiek w trakcie swego życia osobowego (często inaczej je opisując i oceniając) może przedstawić wiele różnych autobiografii, które nie są wynikiem fałszu lecz indywidualnej selekcji oraz czasowej, kontekstowej reinterpretacji. Dzieje się tak, ponieważ przeszłość nie jest systemem bezwzględnie zamkniętym i niezmiennym, jest co najwyżej systemem względnie zamkniętym, w którym pamięć na nowo interpretuje przeszłe wydarzenia, niejednokrotnie zmieniając ich rodzaj, formę, miejsce, treść czy funkcję. Do zwiększania częstości i tempa tych reinterpretacji przyczynia się przede wszystkim status psychospołeczny jednostki, a także jej społeczna mobilność oraz możliwość uzyskiwania dystansów, związanych zwłaszcza ze społecznymi procesami wykluczania. Rozumienie przeszłości zależy od punktu widzenia, który może się zmieniać

group (family, friends) experiencing of social reality. This results from a fact that both common and scientific examination of values are deeply rooted within identity processes, which can be fully revealed in the comparative analysis of the factographic and interpretative layers of any story or biography. Such comparison by means of common and scientific schemes, yet not in all of the aspects [13, 14], is based on quite similar principles, however, the bond between those two results from social practice and the need for predictability of human relations and strategies of operating in those relations.

For a scholar the biography is a document of personal, conscious life of the author – an expression of their subjective experience. As all of the peoples' stories and utterances, it claims scientific objectiveness by anchoring the story in objective reality of social environment – in this case the environment of the disabled people [15]. The direct value of a biography, as a life-time document, results from the fact that it describes a significant number of various, often connected, personal experiences, which by coming into the network of relations, dependencies and interactions become a specific systemic entirety – a microcosm [15]. Such a broad context allows the researchers to understand, control and analyze those experiences better than in the case of questionnaires when they have to deal with separated statements. Those statements are often not directly related to situations defined in time and space, which the story teller took part in.

Reinterpretation of biography takes place both in the aspect of systemic properties, directed at the life of its author and in contextualized situations, in which the author takes part. A person during their life (which they often describe and evaluate in a different manner) may present many different biographies, which are not a result of falsification, but individual selection and temporary, contextual reinterpretation. It happens so, since the past is not a closed and unchangeable system. It is merely a relatively closed system, in which the memory of one can interpret past events in many ways often changing their kind, form, place, content or function. Frequency of those reinterpretations is most of all dependent on psycho-social status of an individual and also their social mobility as well as the ability to distance themselves from the social exclusion processes. Understanding of the past depends on the point of view, which may be changed for the individual needs of "here and now", which in turn results in the fact that the reinterpretation is often fragmentary and not entirely conscious [16].

We fully agreed with the opinion of Anna Giza, who claims that a biography is "a creation of the interpreting, understanding activity of an individual subject expressed and fixed in symbols. It is a subjective phenomenon: it exists in so far as some is expressing it. The expressed content is always relative towards how someone perceives and understands their life. Since no one is capable of telling everything that has ever happened to them, the creation of biography is always connected with a choice directed by particular values, which highlight the past and are the base for its interpretation. The shape of a biography is altered by various conditions that change in time and thus a biography is rather a continuous process, in which the events of life are being constantly updated and perhaps understood and presented in a different manner every time the individual refers to them" [17]. Following this way of understanding, we assume that the created biography mirrors the system of values, in which particular elements create a network of relations, dependencies and interactions between themselves and the system as a whole. The events presented in the story correspond to particular values that have an established kind, form, content, place and function. Therefore,

dla indywidualnych potrzeb „tu i teraz”, co z kolei wpływa na fakt, iż owa reinterpretacja często jest cząstkowa i nie w pełni świadoma [16].

W pełni zgadzamy się ze stanowiskiem Giza, według której, biografia „stanowi wytwór interpretującej, rozumiejącej, wyrażonej i utrwalonej w symbolach działalności indywidualnego podmiotu. Jest zjawiskiem subiektywnym: istnieje o tyle, o ile ktoś ją opowiada. Wyrażone treści są zawsze relatywne wobec tego, jak ktoś postrzega i rozumie swoje życie. Ponieważ nikt nie jest w stanie opowiedzieć wszystkiego, cokolwiek mu się przytrafiło, tworzenie autobiografii nieustannie wiąże się z wyborem podyktowanym określonymi wartościami, które naświetlają przeszłość i stanowią podstawę jej interpretacji. Na kształt autobiografii mają wpływ różne zmieniające się w czasie okoliczności; stanowi więc ona raczej ciągły proces, w obrębie którego życie jest wciąż na nowo – i być może wciąż inaczej – rozumiane i przedstawiane” [17]. Idąc tym tokiem rozumowania przyjmujemy, że tworzona autobiografia odwzorowuje system wartości, w którym określone składniki nieustannie tworzą sieć relacji, zależności i oddziaływań wzajemnych między sobą oraz systemem jako całością. Przedstawionym w opowieści zdarzeniom odpowiadają zatem konkretne wartości posiadające ustalony rodzaj, formę, treść, miejsce oraz funkcję. Stąd też opowieść jako całość stanowi system wartości względnie zamknięty, będący swoistym obrazem rzeczywistości autora oraz jego w nim miejsca.

Analiza zebranego materiału biograficznego polega na poszukiwaniu typowości i cech specyficznych dla biograficznego ciągu doświadczeń poprzez identyfikowanie kolejnych warstw konstytuujących poszczególne opowieści [18]. Badając opowieść osoby z niepełnosprawnością można identyfikować dwie podstawowe jej warstwy:

1. Warstwa struktur pamiętników – poziom „jak” autor biografii pisze (przykładowe struktury);
 - a) struktury opowieści: wyjaśnianie, rozumienie, zdawanie sprawy;
 - b) strategie stosowania materiału faktograficznego: opisy „nagich” faktów wydających się autorowi z niejasnych względów ważne; opisy własnych przeżyć powstających pod wpływem realnych zdarzeń; opisy typowych ciągów wydarzeń, które wiążą przeszłość z teraźniejszym momentem;
 - c) sposoby organizacji pamiętnika prezentowane w kontekście strategii wiązania kategorii czasu i przyczynowej zasady porządkowania doświadczeń (czas „obiektywny”, czas „subiektywny” – swoista „czasowość”), podkreślającej stopień chronologiczności uszeregowania zdarzeń i refleksji. Zapiski w formie niejako swobodnych wypowiedzi, interpretacji bądź opisów faktów nieulokowanych w czasie mogą nosić znamiona analizy samego siebie;
 - d) stopień i forma abstrakcji (generalizacje) w ujmowaniu opisów i wydarzeń;
 - e) formy ujmowania świata: kategorie konieczności, wyróżniania się i unikalności; kategoria indywidualne – wspólne. Podzielność, jak autorzy radzą sobie z integracją poszczególnych sfer rzeczywistości (codzienność i niecodzienność, oczywistość i modalność). Jak tworzą całościową wizję świata, własnego życia (wersje „racjonalnego aktora”); ahistoryczność – problem poczucia zakorzenienia w historii rodziny, grupy lub grup, tradycji; jednostkowość – postrzeganie swego „bycia w świecie” wspólnie z innymi ludźmi, z równoczesnym kontekstem społecznym, opisywanym jako „tło” dla jednostkowego życia. Personalizacja – świat społeczny może być światem ludzi lub/i światem instytucji. Proces personalizacji zjawisk i procesów; kontrastowanie – stereotypizacja rzeczywistości.

the story as a whole presents a relatively closed system, which is a specific image of reality of its author and their place in it.

The analysis of the gathered biographic material consists in searching for the qualities that are typical and specific for the biographic course of experiences by identification of consecutive layers that constitute the individual stories [18]. While studying a story of a disabled person, one can identify two basic layers:

1. Structure layer of diaries – “how” the author constructs the biography (examples of structure);
 - a) structure of stories: explanation, understanding, relating of events;
 - b) strategies of application of the factographic material: descriptions of “bare” facts that seem important to the author for some vague reasons; descriptions of the author’s feelings caused by real events; descriptions of typical sequences of events that connect the past with the present;
 - c) ways of organizing the diary presented in the context of the strategy of binding time and the causative principle of arranging experiences in time (“objective” time, “subjective” time – characteristic “indifferent” time), which puts emphasis on chronological arrangement of events and reflections. Notes of one’s thoughts, interpretations or descriptions of facts unanchored in time may bear signs of one’s self analysis;
 - d) degree and form of abstraction (generalization) in presentation of descriptions and events;
 - e) forms of perception of the world: categories of necessity, excellence and uniqueness; individual-common category. Divisibility – how the authors cope with integration of particular spheres of reality (everyday life and unusual events, obviousness and modality). How do they create a holistic vision of the world, their own lives (the “rational actor” version); ahistoricity – a problem of feeling anchored in the history of one’s family, group or tradition; individuality – perception of one’s “being in the world” along with other people with a parallel social context, described as a “background” for individual life. Personalization – social world may a world of people and/or institutions. The process of personalization of phenomena and processes; contrasting – stereotypization of reality.
2. Meaning layer of biographic data: individual aspect – firstly, the facts that are exceptional experiences, which distinguish the author’s life from the lives of other people. Secondly, author’s own actions focusing on creating unique objects. Thirdly, physical existence and being conscious of its permanency in time and space. Relative aspect, which may reveal the category of the imagined social role of the author of the diary. Other people, who on one side influence the way the author perceives themselves and at the same time enable verification of this perception from the perspective of conformity with the opinion of the environment, and on the other side those people create a background for exposing the uniqueness of the author against biographies of other individuals.

The two complementary layers of the story described above, i.e the structures of diary and the layer of meaning, are used by the scholar for seeking the answers to a number of research questions. The most important of those questions concern the category of dividing and locating experiences in particular layers of the diary. It is an attempt of reconstruction of ways of classification of a person’s experiences in the course of subjective living at various levels of reality perceived by that person. It is also a matter of analytic understanding of the ways of generalization or/and

2. Warstwa znaczeniowa danych biograficznych: aspekt indywidualny – fakty będące, po pierwsze, wyjątkowymi przeżyciami, które wyróżniają życie autora od życia innych ludzi. Po drugie, jego własnymi działaniami polegającymi na tworzeniu rzeczy „niecodziennych”. Po trzecie, fizyczną egzystencją oraz jej świadomością stałości w czasie i przestrzeni. Aspekt relacyjny, w którym może się ujawnić kategoria wyobrażonej roli społecznej pamiętnikarza. Inni ludzie, którzy, z jednej strony, wpływają na kształtowanie się przeświadczeń autora o samym sobie i jednocześnie umożliwiają ich weryfikację z punktu widzenia stopnia zgodności z opinią środowiska, a z drugiej strony stanowią tło ujawniania się wyjątkowości autora na tle biografii innych jednostek.

Wskazane wcześniej dwie komplementarne warstwy opowieści, tzn. struktur pamiętnika oraz warstwy znaczeń, służą uczonemu za podstawę w poszukiwaniu odpowiedzi na szereg pytań badawczych. Najważniejsze z nich dotyczą kategorii dzielenia doświadczeń i kryteriów ich lokowania w poszczególnych warstwach pamiętnika. Chodzi tu o próbę rekonstrukcji sposobów klasyfikacji doświadczeń osoby w toku podmiotowego życia na różnych poziomach postrzeganej rzeczywistości. Chodzi także o analityczne zrozumienie sposobów uogólniania lub/i łączenia w swoiste struktury wydarzeń z różnych okresów życia jednostki oraz zdolność autora do wyrażania *explicite* znaczeń, które chce przekazać czytelnikowi. Ponadto chodzi o stopień, w jakim autor konsekwentnie potrafi utrzymać się w ramach jakiejś zasady opisu oraz strategii kontrolowania opowiadania tak, aby było ono spójne. Spójność w poszczególnych warstwach i opowiadaniach pamiętnika jest najistotniejszą cechą świadcząca o potrzebie narracji, o potrzebie zamykania formy (struktur), gdyż tylko te zdarzenia, które mają biograficzny sens, mogą stanowić fundament projektowania przyszłości i tego, co osobę w niej może spotkać.

Uważamy, iż dzięki takiemu podejściu każda biografia jest ujmowana jako względnie zamknięta, systemowa całość (mikrokosmos), w odniesieniu do której rozpatruje się szereg konfiguracji, powiązań i zależności przyczynowo-skutkowych. Pierwszym etapem badań jest analiza zorientowana na przypadek [19], która zakłada badanie każdego pamiętnika jako pojedynczego bytu, co znajduje odzwierciedlenie w procesie tworzenia mapy pojęciowej [20, 21]. Stanowi ona dosyć skomplikowaną formę graficzną, umożliwiającą dostrzeżenie różnego rodzaju związków pomiędzy prezentowanymi przez autorów pamiętników elementami systemów wartości, faktograficznymi oraz interpretacyjnymi. Należy podkreślić, że w odróżnieniu od map pojęciowych, stosowanych w procesie nauczania i/lub ewaluacji, w przypadku graficznych reprezentacji wiedzy biograficznej niezwykle istotne jest dostrzeżenie często nieliniowego charakteru przedstawianych treści. Szczególnie ważny jest fakt, że opisy i argumentacje zawsze przynależą do jakiegoś biograficznego „tu i teraz”, co w sposób zasadniczy warunkuje możliwy do realizacji (doświadczenia) społeczny i interakcyjny horyzont zdarzeń. Wspomniana nieliniowość prowadzi do wniosku, że sposoby kreacji powiązań na linii przeszłość-teraźniejszość-przyszłość są badaczowi dostępne na płaszczyźnie stosowania właśnie owych map pojęciowych, z kolei te sposoby powiązań zależą w znacznym stopniu od podmiotowych treści aksjologicznych, a dokładniej, od rodzaju, formy, treści, miejsca oraz funkcji realizowanej w ramach poszczególnych systemów aksjonormatywnych.

Analiza biografii polega na wielokrotnym wczytywaniu się w treść spisanej opowieści o życiu i w konsekwencji tworzeniu wspomnianych szczegółowych map pojęciowych, oddających wiedzę narratora o sobie i rzeczywistości, w której funkcjonuje. Dla badaczy owa wiedza składa się z pojęć i zdań opisowych oraz pojęć i zdań argumentacyjnych. Taki

combining of events from different points in time of an individual's life into specific structures and the individual's ability to express meanings, which they want to share with the reader in an explicit manner. Moreover, it is also a matter of coherence – it is about the degree, to which the author can hold their story within the frame of a given principle of description or strategy of controlling the story, so that it stays coherent. Coherence of particular layers and stories of the diary is the most significant quality indicating the need for narration and closed form (structure), as only those events that have a biographic meaning may constitute grounds for designing the future and what may that person come across in that future.

We believe that thanks to this kind of approach every biography is analysed as a relatively closed systemic entirety (microcosm) in reference to which there are several configurations, connections and cause-effect relations taken into account. Case oriented analysis is the primary stage of the research [19] that assumes examination of every diary as a singular being, which is then reflected in the process of creating a notion chart [20, 21]. It is a quite complex graphical form that allows one to notice various kinds of relations between the factographic and interpretative elements of the value-systems presented by the authors of the diaries. It should be underlined that as opposed to the concept maps used in education and assessment, in the case of the graphical presentations of the biographic knowledge it utterly important to trace the often non-linear character of the presented content. The fact that the descriptions and argumentation always belong to some biographic “here and now” has a major influence on the possible social and interactive event horizon. The non-linear character mentioned before leads to a conclusion that the means of creating connections on the past – present – future line are available to the researcher at the level of application of the concept maps. In turn, the ways of connecting depend in a large degree on the subjective axiological content and more precisely on the kind, form, content, place and function realized by particular axionormative systems.

The analysis of biography consists in repetitive reading of the story of life presented therein and in consequence creation of the mentioned detailed concept maps that reflect the knowledge of the narrator about themselves and the reality they function in. For researchers, this knowledge consists of notions, descriptions and arguments. Such means of the analytic procedure is directly connected with worldview understanding of the identity of human. Such understanding emphasizes the fact that identity is self-knowledge and its essence lies in conscious relations between the individual and the reality surrounding them, which they do not experience fully, but indirectly through the horizon of remembered events that are a reflection of the value-system of the individual and the society. The content of this self-knowledge includes singular facts (event that took place in particular moments of one's life), historical facts (commonly acknowledged by the society) and interpretations of those facts made from a perspective of the axionormative system of the individual. The next stage of the procedure consists in arranging the graphical presentations of biographic knowledge in chronological manner [19]. What matters the most here is the comparison of differences and similarities, most often in pairs, of biographies and more precisely of the distinguished layers of the concept maps. The aim of this stage of the research is finding out and assigning of particular values to particular strategies of life of the disabled people.

We are convinced that publication of the diaries of the disabled people is a measureable effect of biographical actions. These publications should become a primary tools for shaping interpersonal competence of people dealing with

sposób procedury analitycznej jest bezpośrednio związany ze światopoglądowym rozumieniem tożsamości człowieka. Rozumienie takie kładzie nacisk na fakt, że tożsamość to samowiedza, a jej istotą są uświadomione związki łączące jednostkę z otaczającą ją rzeczywistością, która nie jest przez nią doświadczana w całości, lecz za pośrednictwem swego rodzaju horyzontu pamiętanych, określonych zdarzeń, będących odwzorowaniem systemu wartości jednostki lub społeczeństwa. Treścią tej samowiedzy są fakty jednostkowe (wydarzenia mające miejsce w określonych momentach życia człowieka) oraz historyczne (powszechnie uznane przez społeczeństwo), a także interpretacje owych faktów dokonane z perspektywy systemu aksjonormatywnego jednostki. Kolejny etap procedury analitycznej to porządkowanie graficznych reprezentacji wiedzy biograficznej w przekroju czasowym [19]. Chodzi przede wszystkim o porównywanie, najczęściej parami, biografii, a precyzyjniej rzecz ujmując, wyróżnionych warstw map pojęciowych pod względem podobieństw i różnic. Celem tego etapu badań jest uchwycenie i przyporządkowanie określonych wartości poszczególnym strategiom życia osób z niepełnosprawnością.

Jesteśmy przekonani, że wymiernym efektem badań biograficzno-pamiętnikarskich osób z niepełnosprawnością jest opublikowanie pamiętników. Powinny one stanowić podstawowe narzędzie kształtowania kompetencji interpersonalnych osób zajmujących się „przywracaniem” niepełnosprawnych grupom społecznym (np. rodzinie, klubom sportowym) i społeczeństwu. Ponadto mogą wspomóc przygotowanie programów integracyjnych, warsztatów, wykładów wprowadzających w problematykę aksjologiczną, w których uczestniczyłyby zarówno osoby z niepełnosprawnością, jak i przedstawiciele różnych instytucji społecznych. Ponadto biografie, jak i wnioski płynące z ich analizy, mogą zostać wykorzystane przez samych niepełnosprawnych, a także mogą stanowić element wspomagający kształcenie fizjoterapeutów, trenerów, nauczycieli i wszystkich tych, którzy mają bezpośredni kontakt z takimi osobami (szpitale i in.). Dla osób tych niezmiernie ważne jest, aby przez zrozumienie codziennego języka znaczeń, będącego cechą immanentną praktyki społecznej i codziennej rutyny jednostek z niepełnosprawnością, docierać do tego, co z aksjologicznego punktu widzenia jest najważniejsze – biografii istniejących na przecięciu działania różnorodnych społecznych wymiarów [22]. Społeczne efektywne współdziałanie wszystkich aktorów interakcji z osobami z niepełnosprawnością jest w istotnym stopniu oparte o celowe stosowanie zasady współczynnika humanistycznego, którego podstawą wydaje się być umiejętność działania w taki sposób, jak czynią to właśnie ludzie z niepełnosprawnością. Zastosowanie współczynnika humanistycznego umożliwia poznanie rzeczywistości niepełnosprawnych w określonych kontekstach ich funkcjonowania, często niezrozumiałych dla osób zarówno pełnosprawnych, jak i niepełnosprawnych, będących poza owymi kontekstami. Taki stan rzeczy może prowadzić do wielu konfliktów poznawczych, wynikających z odmiennego postrzegania tych samych rodzajów, form, treści, miejsca oraz funkcji wartości [23].

social recovery of the disabled people (f.e. family, sports clubs). Moreover, the biographies as well as the conclusions from their analysis may be used by the disabled themselves and may also be an element of support for education of physiotherapists, trainers, teachers and all of those who have direct contact with the disabled people (hospitals etc.). For those people it is utterly important to understand the everyday language of meanings that being an immanent property of the social practice and everyday routine of the disabled individuals and reach what is most important from the axiological point of view – the biographies existing at the crossing of interactions of various social dimensions [22]. Socially effective cooperation of all of the actors of interaction with the disabled people is based, in a large extent, on a purposeful application of the humanistic coefficient principle, which in turn is based on the skill of acting in way that the disabled people do. Application of the humanistic coefficient allows one to learn about the reality of the disabled people in particular contexts of their functioning that are often incomprehensible for both the able and disabled people, who are not aware of those contexts. Such state of matters may lead to many cognitive conflicts that arise from different perception of the same kinds, forms, contents, places and functions of the values [23].

Piśmiennictwo References

- [1] Tatarkiewicz W. *Dobro i oczywistość*. Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1989, 137, 138, 144.
- [2] Pezdek K. *Elementy ujęć systemowych w twórczości Henryka Bergsona*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2010, 73-86, 100.
- [3] Błasiak A. *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania*. Wybrane zagadnienia. Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, 13-76.
- [4] Brzozowski P. *Wzorcowa hierarchia wartości. Polska, europejska czy uniwersalna?* Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, 19-130, 40-41.
- [5] Ryk A. *Próba rozumienia pojęcia wartości w ujęciu nauk społecznych*, [w:] M. Nowicka-Kozioł Człowiek. *Wartości. Pedagogika*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007, 89-100.

- [6] Stróżewski W. *Transcendentalia i wartości*. Znak, Kraków 1981, 27.
- [7] Węgrzecki A., *Scheler*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1975, 50.
- [8] Domurat A. *Identyfikacja wartości osobistych w badaniach psychologicznych. Wartości jako cele działań i wyborów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, 26-27.
- [9] Singer P. *O życiu i śmierci. Upadek etyki tradycyjnej*. PIW, Warszawa 1997, 201.
- [10] Frankfurt H. G. *Wolność woli i pojęcie osoby*, [w:] J. Hołówka *Filozofia moralności. Postanowienie i odpowiedzialność moralna*. Wydawnictwo SPACJA, Warszawa 1997, 21-39.
- [11] Jan Paweł II *Ewangelium Vitae*. Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1995, 110-113.
- [12] Ingarden R. *Książeczka o człowieku*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, 23, 24.
- [13] Schutz A. *Potoczna i naukowa interpretacja ludzkiego działania*, [w:] E. Mokrzycki (red.) *Kryzys i schizma. Antyscjentystyczne tendencje w socjologii współczesnej*. PIW, Warszawa 1984, 137-192.
- [14] Garfinkel H. *Racjonalne cechy działalności naukowej i potocznej*, [w:] E. Mokrzycki (red.) *Kryzys i schizma. Antyscjentystyczne tendencje w socjologii współczesnej*. PIW, Warszawa 1984, 193-220.
- [15] Rokuszewska-Pawełek A. *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002, 41, 32.
- [16] Berger P. L. *Zaproszenie do socjologii*. PWN, Warszawa 1995, 62-63.
- [17] Giza A. *Autobiografia: między symbolem a rzeczywistością*, [w:] A. Sulek, K. Nowak, A. Wyka (red.) *Poza granicami socjologii ankiety*. PWN, Warszawa 1989, 186.
- [18] Giza A. *Życie jako opowieść. Analiza materiałów autobiograficznych w perspektywie socjologii wiedzy*. PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, 114-118, 144-153, 161-181.
- [19] Miles B. M., Huberman A. M. *Analiza danych jakościowych*. Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2000, 178-179, 205.
- [20] Novak J. D. & Cañas A. J. *The Theory Underlying Concept Maps and How to Construct and Use Them, Technical Report IHMC CmapTools 2006-01 Rev 01-2008*. Florida Institute for Human and Machine Cognition 2008, available at: <http://cmap.ihmc.us/Publications/ResearchPapers/TheoryUnderlyingConceptMaps.pdf> 1-11.
- [21] Babbie E. *Badania społeczne w praktyce*. PWN, Warszawa 2003, 412.
- [22] Znaniecki F. *Wstęp do socjologii*. PWN, Warszawa 1988, 46-56.
- [23] Szumski G. *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych. Sens i granice zmiany edukacyjnej*. PWN, Warszawa 2006, 102-103.

**Adres do korespondencji:
Address for correspondence:**

Krzysztof Pezdek
Wydział Fizjoterapii AWF
al. Paderewskiego 35
51-612 Wrocław
tel. 696-080-602
e-mail: kpezdek@interia.pl

**Wpłynęło/Submitted: XII 2010
Zatwierdzono/Accepted: XII 2010**